

2020 йил 22 июль куни соат тахминан 15:00ларда А. исмли шахс Тошкент шаҳар Мирзо Улуғбек тумани Неъмат кўчаси 3 «А»-уйда, ушбу уйни қурилишида ўзи билан бирга ишлаётган Р. билан ўрталарида келиб чиққан ўзаро жанжал оқибатида, ошхона пичоғи билан Р.нинг кўкрак қафаси чап тарафи 5-6 қовурғалари орасига бир маротаба зарба берган. Етказилган тан жароҳати натижасида Р. Тошкент тиббиёт академияси 3-клиникасида вафот этган.

Суд тиббий экспертизасининг 21.08.2020 йилдаги 690-сонли хулосасига кўра, Р.нинг ўлимига «қорин олд деворига, қорин бўшлиғига тешиб кировчи, санчиб-кесувчи яраси, чап буйрак ва қорин аортаси жароҳатланиши, ташқи ва ички қон кетиши» сабаб бўлганлиги аниқланган.

А. исмли шахс томонидан содир қилинган қилмиш таркибини таҳлил қилинг, жиноятни тамом бўлиш вақтини ҳамда жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражасини аниқланг. Содир этилган қилмишнинг квалификация қилинг. Содир қилинган қилмиш учун ЖКнинг умумий қисми қоидалари асосида жазо тайинланг. Тайинланган жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиш қоидаларини қўллаш масалаларини таҳлил қилинг.

Адолатли бўлиш учун кўп нарсани билиш шарт эмас, аммо ўта кетган адолатсиз иш қилиш учун эса қонунларни атрофлича ўрганиб чиқишга тўғри келади.

(Г.Лихтенберг)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 24-моддаси “ Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суиқасд қилиш энг оғир жиноятдир.¹

Юқоридаги казусда инсон ҳаётига суиқасд қилинган. Ҳолбуки инсонга берилган яшаш ҳуқуқидан маҳрум қилишга ҳеч ким ҳақли эмас. Бу казус орқали биз нималарга эътибор қаратишимиз лозим ва қандай саволларга жавоб топишимиз кераклигини аниқлаб олишимиз зарур. Шу сабабдан аниқлик киритилиши лозим бўлган саволлар қуйидагилардан иборат.

- Жиноят таркиби нима? У нималардан иборат?
- Жиноят тамом бўлиш вақти;
- Ижтимоий хавфлилиқ даражаси тушунчаси ;

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган.

- Жазо тайинлашда нималарга эътибор қаратишимиз керак.

Жиноят таркиби деганда, аниқ ижтимоий хавфли қилмишни жиноят деб баҳолаш учун зарур бўлган объектив ва субъект элементлар йиғиндиси тушунилади.

Жиноят таркибининг таркиб деб номланишининг асосий сабаби шундаки, унда жиноятнинг объекти, объектив томони, субъекти ва субъектив томони деган тушунчалар (элементлар) бир бутун ҳолда мужассамлашган. Буларнинг барчаси ижтимоий ҳаётнинг айрим (ижтимоий хавфли) ҳолати бўлган жиноятни ташкил қилади.

Жиноят объекти - жиноий тажовуз қаратилган ва ана шу тажовуз орқали унга зарар етказилиши мумкин бўлган ижтимоий муносабатдир.

Объектив томони - тажовузнинг ижтимоий хавфлилиқ даражасини ифодаладиган, жиноят қонуни билан кўриқланадиган ижтимоий хавфли тажовузнинг ташқи ҳолатини характерловчи объектив ижтимоий ва юридик аҳамиятга эга бўлган белгилар йиғиндисидир.

Жиноят субъекти - жиноят қонунчилигида назарда тутилган жиноятни содир етган ва ушбу қонунда белгиланган ёшга етган ақли расо жисмоний шахсдир.

Субъектив томони - айбдорнинг жиноят қонунида жиноят сифатида назарда тутилган, айбдор ўзи содир етган ижтимоий хавфли қилмишига нисбатан бўлган руҳий муносабати бўлиб, унинг айби, мотиви, мақсади ва ҳис-туйғусини ифодалайди.²

Бундан кўриниб турибдики, ҳар бир ижтимоий хавфли қилмиш жиноят бўлиши учун жиноят таркибининг тўрта elementi мавжуд бўлиши лозим. Агарда битта elementi мавжуд бўлмаса бу жиноят ҳисобланмайди. Энди жиноят таркиби элементларини кўриб чиқамиз.

Ушбу казусда объекти ижтимоий муносабат яъни инсон ҳаётидир. У жиноят қонуни билан ҳимоя қилинадиган ва инсонлар ҳаёти фаолиятида вужудга келадиган алоқалардир.

Объектив томони қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик).

Субъекти – ёши, ақли расо, жисмоний шахс бўлиши лозим. Агар бу белгилар бўлмаса жиноят таркиби мавжуд бўлмайди. Шахс жиноий жавобгар бўлиши учун ақли расо, жисмоний шахс бўлиши керак. Агар ақли норасо бўлса, жиноят субъекти бўлмаслиги мумкин. Шахс ўз қилмишига жавоб бериши учун у етарли ёшга тўлган бўлиши ва қилмишини англай олиши лозим. Бу белгилар билан жиноят таркиби бор ёки ёқлигини билдиради.

Субъектив томонида айб қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин. Мотив шахснинг ички майли. Мақсад эса жиноят содир этилишидан кўзланган натижадир.

² М.Х.Рустамбаев Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси I том Тошкент 2018й

Субъектив томоннинг мавжуд эмаслиги ижтимоий хавфли қилмишни жинойлигини истисно қилади.

Энди бу казусда жиноят таркибини аниқлаб оламиз.

Объекти – ижтимоий муносабат яъни инсон ҳаёти.

Объектив томони – қилмиш, ҳаракат бор. Факултатив белгиси қурол яъни ошхона пичоғи.

Субъекти – А. исмли ақли расо жисмоний шахс.

Субъектив томони – қасд бор. Яъни қасддан одам ўлдириш.

Эндиги масала жиноят тамом бўлганми ёки тамом бўлмаганми?

Ушбу казусда жиноят тамом бўлган, чунки ошхона пичоғи ёрдамида кўкрак қафасига берилган зарба туфайли вафот этган, натижада оқибат келиб чиққан. Одам ўлдириш моддий таркибли жиноят ҳисобланади.

Жиноят кодекси 15-моддаси Жиноятлар ўз хусусияти ва ижтимоий хавфлилиқ даражасига кўра: ижтимоий хавфи катта бўлмаган; унча оғир бўлмаган; оғир; ўта оғир жиноятларга бўлинади.

Ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар, шунингдек эҳтиётсизлик оқибатида содир этилиб, қонунда беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Унча оғир бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан ортиқ, лекин беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар, шунингдек эҳтиётсизлик оқибатида содир этилиб, қонунда беш йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда беш йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар қиради.

Ўта оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёхуд умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар қиради.³

Ушбу модда асосида жиноятнинг қайси даражасига тўғри келишини аниқлаб олишимиз лозим. Бунинг учун қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилганлигини аниқлаб оламиз. Бу қасддан одам ўлдириш, ижтимоий хавфлилиқ даражасига кўра ўта оғир жиноят ҳисобланади. Буни санксия қисмига қараб билиб олишимиз мумкин.

Жабрланувчи Р. исмли шахс қасд натижасида вафот этдими ёки баданга оғир шикаст етказиш натижасидами? - деган савол туғилади. Жиноят кодексининг 97-моддаси 1-қисми бўладими ёки 104-моддаси 3-

³ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган.

қисми “д” банди бўладими? Буни Олий суд Пленум қароридан фарқлаб олишимиз керак.

Олий суд Пленум қарорининг 4-банди “Қасддан одам ўлдириш жиноятини жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятдан фарқлаш учун айбдорнинг қасди нимага қаратилганлигини, унинг ўз ҳаракатлари оқибати, яъни жабрланувчининг ўлимига нисбатан субъектив муносабатини инобатга олиш даркор.

Қасддан одам ўлдириш жиноятини содир этаётганда айбдор шахсни ҳаётдан маҳрум қилиш ниятида ҳаракат қилади, баданга оғир шикаст етказиш шахснинг ўлимига сабаб бўлган ҳолларда эса, ўлимга нисбатан унинг айби эҳтиётсизлик шаклида ифодаланади.

Айбдорнинг қасди нимага қаратилганлиги тўғрисидаги масалани ҳал этишда қилмишнинг барча ҳолатлари мажмуидан келиб чиқиши, хусусан, жиноятни содир этиш усули ва қуроли, тан жароҳатлари сони, хусусияти ва ўрни (масалан, одам ҳаёти учун муҳим аъзоларнинг жароҳатланганлиги), жинсий ҳаракатлар тўхташи сабаблари, шунингдек, айбдор ва жабрланувчининг жиноят содир этилгунга қадар бўлган феъл-атвори, ўзаро муносабатлари, айбдорнинг жиноят содир этилгандан кейинги ҳаракатлари хусусияти эътиборга олиниши лозим”.⁴

Олий суд Пленум қарорининг 19-банди “Судлар шуни инобатга олишлари керакки, жабрланувчи баданига унинг ўлишига сабаб бўлган оғир шикаст етказилиши, фақат айбдорда оғир шикаст етказишга нисбатан қасд ва ўлим келиб чиқиши тариқасидаги оқибатга нисбатан эҳтиётсизлик кўринишидаги айб мавжуд бўлгандагина ЖК 104-моддаси учинчи қисмининг «д» банди билан квалификация қилинади. Бунда, қилмишни шу тақлид квалификация қилиш учун баданга етказилган оғир шикаст билан келиб чиққан ўлим ўртасида сабабий боғланиш борлиги аниқланиши шарт.

Келиб чиққан ўлимга нисбатан эҳтиётсизлик кўринишидаги айб, жумладан айбдор томонидан ўлдириб қўйиш эҳтимоли англланганлигидан далолат бермайдиган усул ёки қурол билан ёхуд ҳаётини муҳим бўлмаган органларига етказилганлигида ва шунга ўхшаш бошқа ҳолатларда намоён бўлиши мумкин”.⁵

Энди фарқларини кўриб чиқамиз:

Қасддан одам ўлдиришда айбдорнинг қасди шахсни ҳаётидан маҳрум қилишга қаратилган бўлади. Баданга оғир шикаст етказишда эса шахснинг ўлимига сабаб унинг эҳтиётсизлигидан вужудга келади. Яъна бир томони жиноят содир этиш усули, қуроли, тан жароҳатлари сони ёки муҳим бўлмаган органларига етказилган зарар ҳолатларида намоён бўлади.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги 13-сонли “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарори.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 27 июндаги 6-сонли “Баданга қасддан шикаст етказишга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарори.

Квалификация қилганимизда жиноят кодексининг 97-моддаси 1-қисми билан бўлади.

Жазо тайинлаш:

Жиноят кодекси 54-моддаси “Жазо тайинлашнинг умумий асослари” деб номланган бўлиб, ушбу моддага асосланиб жазо тайинлашда қуйидагиларга эътибор қаратишимиз лозим.

-Ижтимоий хавфлилик даражасига кўра; ўта оғир.

-Хусусиятига кўра; айб қасддан қилинган.

-Айбдорнинг шахси; ақли расо, вояга етган, эркак киши, жисмоний шахс.

-Сабабига кўра; ўрталарида келиб чиққан ўзаро жанжал туфайли.

-Зарарнинг хусусиятига кўра; моддий оқибат келиб чиққан яъни шахснинг ўлими.

-Жазо белгилашга ҳолатига кўра; ўғирлаштирувчи.

Жиноят кодекси 56-моддасига биноан жазо турига кўра оғирлаштирувчи ва қатъийдир.

Тайинланган жазодан муддатидан олдин олдин озод қилишда жиноят кодексининг умумий қисмидан фойдаланамиз.

Жиноят кодексининг 73-моддаси “Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш” деб номланган бўлиб, ушбу моддани қўллашимиз учун жиноят кодекси 97-моддаси 1-қисм санкциясига қараб белгилаймиз. Ушбу моддага асосан қасддан одам ўлдирганлик учун 10 йилдан 15 йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланади. Тайинланган жазони ўташ муддатидан илгари шартли равишда озод қилишни колонна маъмурияти қўллайди. Жиноят кодекси 73-моддаси 2-қисм “в” бандига кўра тайинланган жазони учдан икки қисмини ҳақиқатда ўтаб бўлганидан кейин қўлланилаши мумкин. Яъни 10 йил озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса, унинг етти ярим йилини ҳақиқатда ўтаган деб топилса, муддатидан илгари озод қилиниши мумкин. Жазони ўташ давридаги ҳулқи ҳам ҳисобга олинади.

Агарда жиноят кодекси 104-моддаси 3-қисми “д” бандига белгиланган жиноят содир этилганда 8 йилдан 10 йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланарди. Жиноят кодекси 73-моддаси 2-қисми “б” бандига кўра тайинланган жазо муддатини камида ярмини ҳақиқатда ўтаб бўлганидан кейин қўлланилаши мумкин.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак ҳар қандай ижтимоий хавфли қилмиш учун жазо муқаррардир.

Конститутсиямизнинг 19-моддасида “Фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас”⁶, дейилади.

⁶ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган.

Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари Конституциямиз билан ҳимоя қилинади. Уларнинг бузилган ҳуқуқлари учун Жиноят кодексида жиноий жавобгарлик белгиланган.

Давлатимизда ҳам жазо тайинлашда ўлим жазоси бекор қилинган. Чунки яшаш ҳуқуқи ҳар бир шахснинг узвий ҳуқуқидир. Ундан тўлақонли фойдаланишга ҳар бир инсон ҳақлидир. Ҳаётидан маҳрум қилинган шахснинг ўрнини ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди. Бу икки шахс ўртасида жанжал келиб чиқмаганида, бу жиноят содир бўлмасди. Ҳар қандай ҳолатда ҳам инсонни яшаш ҳуқуқидан маҳрум қилиш бу жиноятдир. Инсон ҳаёти ва соғлиги бебаҳо неъматдир. “Жаҳл чиққанда ақл кетади” деб бекорга айтилмаган. Ушбу казусда А. исмли шахс ўзи билан бирга ишлаётган Р. исмли шахсни арзимаган жанжал туфайли пичоқлаш орқали ўлдириб қўяди. Бир инсонни ҳаётидан маҳрум қилишига нима сабаб бўлган бу томони бизга қоронғу. Арзимаган жанжал туфайли бир инсон ҳаётдан кўз юмди. Иккинчиси эса узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилинди. Ҳаётимизда бундай воқеалар кўп учраб туради. Шундай воқеаларни кўпаймаслиги учун жойларда кўплаб тушинтириш, тарғибот-ташвиқот ишлари олиб борилиши керак. Аҳоли орасида жиноятга кимлар, қандай ҳолларда мойиллиги борлигини аниқлаб бориш керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ
Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида
1992 йил 8 декабрда қабул қилинган.
2. М.Х.Рустамбаев Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси I
том Тошкент 2018 й.
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси 1994 йил 22 сентябрда
қабул қилинган.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24
сентябрдаги 13-сонли “қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд
амалиёти тўғрисида”ги қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 27
июндаги 6-сонли “Баданга қасддан шикаст етказишга оид ишлар бўйича
суд амалиёти тўғрисида”ги қарори.

Фойдаланилган веб сайтлар:

1. www.lex.uz
2. Library.ziyounet.uz